

ВОЛГОГРАДСКАЯ И КАМЫШИНСКАЯ ЕПАРХИЯ
РУССКОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКВИ

БОГОСЛОВСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
ЦАРИЦЫНСКОГО ПРАВОСЛАВНОГО УНИВЕРСИТЕТА
преп. СЕРГИЯ РАДОНЕЖСКОГО

ВОЛГОГРАДСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

МИР ПРАВОСЛАВИЯ

Сборник статей

Выпуск 8

Волгоград 2012

ББК 86.37

М63

Одобрено Синодальным информационным отделом
Русской Православной Церкви

Составители:

Н.Д. Барабанов, О.А. Горбань

Редакционная коллегия:

митрополит Волгоградский и Камышинский *Герман* (отв. редактор);

Н.Д. Барабанов (отв. секретарь); *И.О. Тюменцев*;

О.А. Горбань; *В.Г. Патрин*; *А.А. Пржегорлинский*, иерей;

Климент (Наумов), иеромонах

Мир Православия [Текст] : сб. ст. – Вып. 8 / сост.:
М63 Н. Д. Барабанов, О. А. Горбань ; Волгогр. и Камышинская епар-
хия Рус. Православ. Церкви, Богослов. фак. Царицын. православ.
ун-та преп. Сергия Радонежского, Волгогр. гос. ун-т ; редкол.:
митр. Волгогр. и Камышин. *Герман* (отв. ред.) [и др.]. – Волго-
град : Изд-во ВолГУ, 2012. – 598 с.

ISBN 978-5-9669-1011-2

Восьмой выпуск сборника «Мир Православия» содержит статьи, отражающие результаты исследований, проводимых специалистами волгоградских вузов (Царицынского православного университета преп. Сергия Радонежского, Волгоградского государственного университета, Волгоградского государственного социально-педагогического университета), а также различных научных центров России, Украины, Болгарии, Венгрии, Греции, Сербии, Словакии, Франции.

Предназначен для специалистов в области богословия, истории, филологии, студентов гуманитарных факультетов вузов и всех интересующихся вопросами Православия.

ББК 86.37

ISBN 978-5-9669-1011-2

- © Авторы статей, 2012
- © Барабанов Н. Д., Горбань О. А.,
составление, 2012
- © Волгоградская и Камышинская епархия
Русской Православной Церкви, 2012
- © Оформление. Издательство Волгоградского
государственного университета, 2012

НЕКА ЗАПАЖАЊА О КАРАКТЕРИСТИКАМА СРПСКОГ БОГОСЛУЖБЕНОГ ЈЕЗИКА НА МОРФОЛОШКОМ НИВОУ

0. У српској лингвистици интересовање за интерференцију језика и православне духовности у најширем смислу речи започето је крајем прошлог и почетком овог века радовима проф. др Ксеније Кончаревић, редовног професора руског језика Православног богословског факултета Универзитета у Београду. Њен рад на овом интердисциплинарном пољу истраживања крунисан је монографијом „Језик и православна духовност“¹. Сам пројекат ауторка именује исто тако и даје и библиографију радова из ове области (од 1997 – 2005)². Још једна монографија из ове области појавила се наредне, 2007. године³. Тиме су постављени темељи истраживању односа између лингвистике и Православља. Данас се оваквим истраживањима придружују и други истраживачи са својим објављеним радовима⁴, те сматрамо да за пројекат има све више заинтересованих српских филолога.

0. 1. У некима од ових радова и монографија већ је дефинисан термин *богослужбени (литургијски) језик* с једне и *теолошки (богословски) језик* с друге стране⁵. Они се посматрају као делови ширег, *функционално-стилског комплекса*⁶ који представља скуп свих постојећих у лингвистици дефинисаних пет функционалних стилова (разговорни, књижевно-уметнички, научни, публицистички и административно-правни) – реализованих у сакралној сфери. На материјалу литургијско-молитвеног⁷ и молитвеног⁸ дискурса донекле су обрађена нека питања из ове области. Ова истраживања, добрим делом и зато што су у питању пионирски, први радови на ту тему, имају првенствено дескриптивни карактер. Таквог је карактера и овај

прилог теми „Православие и лингвистика“. Оно има за циљ приказивање неких особености морфологије богослужбеног (литургијског) савременог српског језика као посебног дела сакралног функционално-стилског комплекса на материјалу „Божанствене литургије св. оца нашега Јована Златоуста“⁹ и „Православног молитвеника“¹⁰. Напомињемо да се не ради о исцрпној анализи и да она не укључује статистичке податке.

1. 1. Карактеристична је фреквентна употреба **придева** као врсте речи. Чак и без детаљније анализе то је могуће приметити, због тога што се неким најчешће употребљаваним именицама дају разни епитети, тако да се придеви уз именице мењају, а саме именице не. Такав је случај са именицама: *Богородица, Христос, Тројица, апостоли, Исус, Дух* и многим другим.

Од многих придева, неки готово увек иду уз именицу, стварајући тако устаљене изразе. Тако нпр. ретко се употребљава именица *Богородица* без придева *пресвета*. Други придеви који иду уз ову именицу нису обавезни и стални као овај, али њихов број је велики. Најчешћи од њих су: (*све*)*славна, неневестна, свехвална, (пре)милостива, свечудна, свемоћна, свемилостива, (пре)чиста, (пре)благословена, (пре)света, блага, (бого)блажена, свеблажена, (све)беспрекорна, доброљубива, свеопевана, непоштивна, свагдашња, благодатна, безбрачна, нескверна, чедна, жалостива, доброљубива, богоблагодатна, самилосна* итд.

Оно што је карактеристично у вези с придевима, такође, јесте набрајање више њих у низу. Погледајмо нпр. пар исказа из литургијског дискурса, и обратимо пажњу на придеве. Први од њих изговара се током чина Литургије св. Јована Златоустог неколико пута (а обавезан је и на другим богослужењима). Придеви у њему стоје уз именицу *Богородица*: „Поменувши пресвету, пречисту, преблагословену, славну Владичицу нашу Богородицу...“. У другој реченици коју издвајамо за пример, придеви иду уз именицу *Тајне*: „Примивши божанске, свете, пречисте, бесмртне, небеске, животворне, страшне Христове Тајне...“... Затим имамо: „свети, славни и свехвални апостоли“, „свети, наднебески и мис-

лени жртвеник“, “савршен, свет, миран и безгрешан (дан)“ и сл. Набрајање не само придева, већ и набрајање уопште јесте карактеристика овог стила.

Придев *свет* можемо издвојити као најфреквентнији. Неке именице веома ретко постоје у тексту без овог придева (*Дух, Тројица*), стварајући тако фразеолошке јединице. Он се јавља уз све већ поменуте именице (осим: *Бог, Христос, Исус*), као и уз многе друге – првенствено уз властита имена (*Јован, Симеон, Василије, Антиох, Макарије ...*), а затим и уз неке заједничке именице, као што су: *име, отац, Црква, цар, анђео, Еванђеље, душа, причешће, тајна, трпеза* и др.

1. 1. 1. У вези са фреквентном употребом придева, као и величањем и славословљењем као основним одликама и функцијама молитве, честа је појава поредбених облика придева: **суперлатива** и **компаратива**. У нашем материјалу има их највише управо уз именицу *Богородица*: *узвишенија, часнија, драгоценија, (нај)светија, светлија, уваженија, славнија, (нај)чистија* итд.

1. 2. У овом стилу велики је и број **глаголских именица**. Оне углавном означавају неку врлину или грех (било самостално, било у оквиру неке синтагме): *трпљење, смирење, умиљење, просвећење, освећење, сачување, уклањање (мојих злих мисли...), спутавање (моје рђаве и зле навике), умртвљење (страсти), држање (заповести), умножење (грехова), задобијање (Царства Твога), мољење, разметање, укоравање, празнословље, сагрешење, спасење, умножење (грехова), очишћење, истребљење (многих сагрешења), исцељење, просвећење, прогнање (сваког противника), делање, осигурање, испуњење, уздисање, избављење (од грехова), уништење и погубљење (... , мрачних и злих духова), приљубљивање (уз Бога), ослањање (на Господа), одгнање (сваког противника), просвећење (очију срца мог), испуњење (заповести), усвојење и усвајање (Царства Твога), радовање, успокојење, умилостивљење, посредовање, ридање, преклињање, познање (истине), низложење (јереси), благодарење и др.*

У савременом српском језику форму глаголских именица имају многи еортоними¹¹: Преображење, Сретење, Вазнесење, Васкрсење, Успење, Ваведење. Такође, ову форму имају и многа имена манастира, где имамо по аналогiji најчешћи суфикс глаголске именице (-је), додат и на властиту именицу. Дакле, поред еклисионима: *Преображење, Сретење, Вазнесење, Ваведење, Благовештење* и сл., имамо и следеће: *Јовање, Никоље, Илије.*

2. 1. Од глаголских облика најчешћи је облик **императива**. То не изненађује, зато што је дискурс у нашем материјалу молитва, а молитва подразумева обраћање неком, упућивање некоме своје молбе.

2. 1. 1. Тако се императив 2. лица јединине употребљава приликом обраћања Богу, Богородици и светитељима: заштити, спаси, помилуј, сачувај, даруј, погледај (на нас), покажи (милост на нама), сажали се, благослови, чувај, не остави (нас), прими (молитву), посети (нас), опрости, освети (наше душе и тела), отвори (очи нашега разума), усади (у нас...), упокој (душе уснулих слугу), исправи (пут наш), учврсти (корак наше), прослави итд.

2. 1. 2. Такође, имамо облик императива 2. лица множине (у литургијском дискурсу, када се свештеник обраћа народу): помолите се (Господу), примите и једите (тело Христово), приклоните (главе), пијте (из ње, тј. чаше у којој је крв Христова), приступите (причешћу са страхом), изиђите (односи се на оне који нису крштени) итд.

2. 1. 3. Због важности заједнице, заједничке молитве, као и заједничарења уопште, које се сматра једним од основних постулата православног живљења, имамо доста и облика 1. лица множине (које такође изговара свештеник, али у име свих присутних у храму, па и шире): помолимо се (Господу), љубимо (једни друге), (горе) имајмо (срца), заблагодаримо (Господу), (у миру) изиђимо, допунимо (молитву своју Господу), рецимо (од све душе и свег ума свог), (смерно) стојмо, (сами себе и једни друге Христу Богу) предајмо, пазимо, прослављајмо итд.

2. 1. 4. Није ретка ни императивна конструкција за 3. лице једнине и множине: *нека се свети (име Твоје), нека дође (царство Твоје), нека буде (воља Твоја), нека се сети (Господ Бог), нека се веселе (сви који се уздају у Тебе), нека се (вавек) радују* итд.

2. 2. Изузетно чест јесте облик **аориста**, који даје овом стилу ноту архаичности. Посматрано свеобухватно, са становишта србистике у целини, нарочито модерне, *архаичност* јесте особина која припада овом стилу. С друге стране, ако посматрамо сам овај стил и описујући само њега, ван тог ширег контекста, не бисмо могли да му припишемо архаичност као особину. Јер, чињеница је да се Литургија св. Јована Златоустог у свим храмовима у српским земљама служи подједнако онако како и колико се служила у ранијим вековима (на неким местима и свакодневно), од када су Срби примили православље, и да молитве верујући православни Срби у својим домовима читају свакодневно.

Аорист је најчешћи у облику 1. лица једнине у молитвеном дискурсу, док га у литургијском не налазимо тако често. Примера има много: *учиних (грехе), сагреших, згреших, клех, укорих, похулих, ожалостих, разљутих, помислих, не погледах (сиромаха), веровах, служих, говорих, насмејох се (греху брата свога), чух, сатворих (грех), покварих, учиних (себе непотребним), увредих, постадох (складиште нечистоте)*, и др.

Постоје и облици аориста у другим глаголским лицима, као нпр.: *стекосмо (Те, Дјевице), умножише се (безакоња), (зла) владаху (мноме), (ум се мој) косну (зла), оваплоти се* и многи други.

Употреба аориста подједнако је заступљена као и употреба перфекта, што најчешће није случај у осталим, профаним стилевима. Имперфекат, пак, иако најархаичније глаголско време, веома се ретко појављује у нашем материјалу.

2. 3. Што се тиче глаголске категорије лица, **облик 1. лица** (првенствено већ поменутог аориста, а затим презента) издвајамо као најзаступљенији.

2. 3. 1. У литургијском дискурсу преовлађује облик 1. лица множине и то из поменутог разлога заједништва: овај облик не налазимо само у две молитве, док је у свим другим молитвама присутан. Примери су углавном у презенту: *благодаримо (Ти), узносимо (Теби славу), славимо (Те), хвалимо (Те), молимо, призивамо, кличемо* итд.

2. 3. 2. У молитвеном дискурсу, пак, преовлађује облик 1. лица једине, јер су то домаће молитве, углавном предвиђене за мољење у тајности, одвојено од других људи, а и писали су их светитељи приликом свог најинтимнијег, најдубљег и најприснијег обраћања Богу, дакле у усамљености. Ево неких примера (поред претходно наведених у аористу): *клањам се, исповедам, хвалим, благодарим, верујем, почитујем, величам, молим, преклињем, приносим, ватијем, славим* итд.

Ипак, уводне, условно речено и најважније молитве, као што су *Оче наш, Царе небески и Пресвета Тројице* – увек су у множини (са заменицом *ми* и њеним падежним облицима).

2. 4. Много чешће него у другим, профаним функционалним стиловима, наилазимо на глаголске прилоге – и садашњи и прошли. То је последица дугачких реченица у молитвама, као и потребе за што бољим и детаљнијим описом онога о чему (или о коме) се говори. Такође је и последица и превођења са црквенословенског језика.

2. 4. 1. Некада су ови глаголски облици у служби величања Господа (или Богородице), благодарења Њему и описивања Његовог домостроја спасења и помоћи коју Он пружа. То видимо у следећим примерима где је у питању: а) **глаголски прилог садашњи**: *славећи (Тебе, Бога ...), величајући (Те), удостојавајући (ме да станем ...), устројавајући (спасење души мојој), штитећи, уништавајући (греховну жалост), крманећи (... животом мојим), спаљујући (кривице греха мог)* итд. и б) **глаголски прилог прошли**: *предавши (Себе на смрт), сазнавши (где се налазиш), купивши, саблазнивши се, додирнувши (крај ризе Твоје), пожелевши (да устројиш наше спасење), родивши*

(Добротвора), прешавши (воду као суво), удостојивши ме (посете Твоје) итд.

2. 4. 2. Често исти облици испуњавају и функцију исповедања грехова и описивања сопственог покајничког расположења и наде у милосрђе Божије. Тако имамо: 1) глаголски прилог садашњи у примерима: *прибегавајући, очекујући (да ... станемо с десне стране), наслађујући се (Твојим добрима), гледајући (лик Твој), уздајући се (у Твоје ... милосрђе), удаљујући се (... од заједнице с Тобом), причешћујући се (Твојим ... даровима), усуђујући се (приступам), јецајући (ватијем Ти), ликујући (... величам два доласка Твоја)* итд. и б) глаголски прилог прошли у следећим примерима: *уоставши (од сна), видевши (васкрсење Христово), преступивши (Твоје заповести), не послушавши (Твоје наредбе), потчинивши (себе греху), заробивши (себе сластима), оскврнивши (Твој лик у себи), поставивши (ђавоља радионица), отишавши (из овог живота),* и др.

2. 5. Као следећу карактеристику наводимо падежни облик **вокатива**, који је у молитви као посебној врсти дискурса неопходан, јер прво морамо да позовемо (одн. призовемо) онога коме се молимо и од кога хоћемо нешто да (за)тражимо.

2. 5. 1. Богородица се у молитви призива разним лексемама: Богородице, Госпођо, Владичице, (Присно)Дјево, Царице, Мајко, Мати, Господарице, Помоћнице (немоћних), Надо (безнадежних), Заступнице (грешних), Заштитнице (наша), (незаменљива) Посреднице и многим другим, што већ донекле отвара и питање синонимије.

Овде је можда интересантно приметити облик вокатива именице *Марија*. Наиме, наилазимо на три облика: *Марије, Маријо* и *Марија*. Први од њих је архаичан, јер је такав облик у црквенословенском језику, па је и у неким преводима остао незамењен стандарднојезичким обликом, какав је трећи облик. Други је, пак, највероватније по аналогји са многим другим именицама треће врсте које у вокативу имају наставак *-о*. Трећи је нормирани стандарднојезички облик.

3. 1. Као још једну карактеристику овог стила која га одваја од других стилова можемо навести неке веома продуктивне или специфичне **творбене елементе**.

3. 1. 1. Већ поменута особина молитве која се састоји у величању и славословљењу оправдава често коришћење суперлативних префикса:

- **пре-**, у примерима као: *пресвета, пречиста, преблагословена, пренепорочна, пресветли, преукрашена, предивна* и сл.

- **све-**, у следећим примерима: *свемилоствив(и), сведобри, свечасни, свечисти, Сведржитељ, свесавршен, свевидећи (Господ), свесилно, свеоружје, свеобимна (истина), свебеспрекорна, свепобедни, свечовекољубиви, свеосвећујућа и свепросвећујућа (благодат), свесвети, свеспасоносни, свемирна (љубав), свеправославни, свеистинити, свеверност (Цркве)* и др.

- **много-**, у примерима: *многомилоствиви, многострадални, многогрешни, многосажљиви, многомилосрдни* и сл.

3. 1. 2. У вези са творбом речи примећује се и велики број сложеница уопште. У постојећим речницима и у неким радовима већ утврђена¹² [в. нпр. 3, 4, 11, 12, 13:51] продуктивност и бројност творбених елемената *бого* и *благо* потврђује се и на нашем материјалу, па тако имамо, на пример: *богољубив(и), богопријатан, богопознање, богочежњив(и), боготворан, боготворећи* (дарови), *богоносан, богоблагодатан, обоготворавати, богоблажени* и сл. Такође, и: *благодат, благодарити, благосиљати, благослов(ен), богопријатан, благообразни, благодарствени, благополучити, благољепије, благо(из)воleti, благодан, облагодатити* итд.

4. На невеликом материјалу приказане су неке особине литургијско-молитвеног дискурса на морфолошком језичком нивоу које сматрамо специфичним у односу према другим, профаним стилима савременог српског језика. Како се ради се само о једном делу сакралног функционално-стилског комплекса савременог српског језика с једне, и само о једном језичком нивоу (морфологији) с друге стране, сматрамо да овај наш прилог може имати првенствено карактер подстрека и истовремено бити

позив истраживачима на даље описивање и анализу овог широког интердисциплинарног поља.

Примечания

- ¹ Кончаревич К. Језик и православна духовност. Крагујевац, 2006.
- ² Там же. С. 37 – 39.
- ³ Бајић Р. Богослужбени језик у Српској православној цркви: прошлост, савремено стање, перспективе. Београд, 2007.
- ⁴ Нпр. в: Гочанин М. Семантичко-деривационно гнездо лексеме Бог в сербском языке // Церковь и проблемы современной коммуникации. Нижний Новгород, 2007. С. 65 – 77; Драгин Н. Лексеме мотивисане именицом Бог у Омилјама Св. Николаја српског (синхроно-дијахрони приступ) // Probleme de filologie Slavă. Timișoara, 2007. С. 521 – 532.
- ⁵ Нпр.: Бајић Р. Богослужбени језик... С. 32; Кончаревич К., Бајић Р. О коммунікативних функциях литургијског дискурса в сербском языке // Коммунікативное поведение славянских народов. Русские, сербы, чехи, словаки, поляки / ред. П. Пипер, И. А. Стернин. Воронеж, 2004. С. 146.
- ⁶ Кончаревич К., Бајић Р. Там же.
- ⁷ Бајић Р. Емоција покајања у литургијско-молитвеном дискурсу // Стил 4. Београд, 2005. С. 245 – 260.
- ⁸ Бајић Р. Време и граматичка категорија времена у сакралном стилу // Stylistyka XVI. Opole, 2007. С. 375 – 391.
- ⁹ Службеник Београд, 1986.
- ¹⁰ Православни молитвеник. Београд, 2004.
- ¹¹ О православном ономастикону в: Бугаева И.В. Агионимы в православной среде. Москва, 2007. С. 139.
- ¹² Нпр. в: Гочанин М. Семантичко-деривационно гнездо...; Драгин Н. Лексеме мотивисане именицом Бог...; Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Т. 1. Београд, 1959; Т. 2. Београд, 1962; Ђирка Д. Основи лексикологије и сродних дисциплина. Нови сад, 2006. С. 51; Станојчић Ж., Поповић Љ. Граматика српског језика. Београд, 2002. С. 415.